

KÖZLEMÉNYEK

Augustin Hirschvogel metszetei az 1549. évi hadjáratról. Az 1548 októberében Pozsonyban tartott országgyűlés határozatot hozott Balassa Menyhért és Basó Mátyás Léva és Murány környéki garázdálkodásának felszámolására. Az 1549 tavaszán indított büntető hadjárat fővezére az ifjabb Nicklas Salm császári generális volt. Elsőként Balassa Menyhért ellen vonultak. Balassa Menyhért várait katonasággal megerősítette, de ő maga Erdélybe menekült János Zsigmond választott magyar királyhoz. Salm hadai először Szitnya várát foglalták el, majd megkezdték Léva ostromát, amit április 22-én adtak fel védői. Ezután körbezárták Csábrágot, amit június 5-én kerítették kézre. Murány ostromát az ekkorra már hozzájuk csatlakozott Bebek Ferenc csapataival együtt július 5-én kezdték meg, a várostromokban legjártaabb Bernardo de Aldana irányításával. Basó Mátyás a vár rendkívül jó terepadottságainak is köszönhetően a mintegy tízszeres túlerő ellen negyven napig tudta tartani Murányt, amit végül augusztus 15-én foglaltak el Salm csapatai. Az ostrom vége felé Basó Mátyás kiszökött a várból, de pár nappal később elfogták, testvérével, Mártonnal és 12 katonájával együtt kivégezték.¹ A hadjárat eseményeit Tinódi Lantos Sebestyén is megörökítette.² Ezek az események nem keltettek érdeklődést Béctől nyugatra, nem tudunk arról, hogy nyomtatott híradások jelentek volna meg a várak elfoglalásáról. Ezért még olyan jelképesnek tekinthető ábrázolásokat sem ismerünk az eseményekről vagy azok helyszíneiről, amelyek a kor tudósításainak címlapján szoktak fametszetként megjelenni. A művészeti szakirodalom azonban számon tart egy 1549-ben készült Murány (ma Muraň, Szlovákia) című rézkarcot, amely Augustin Hirschvogel műve.³ Ez a látkép már Bartsch jegyzékében, majd Nagler művészeti lexikonjában⁴ is szerepelt, említés szintjén megtalálható a magyar nyelvű művészeti szakirodalomban is. Leírásból ismerte Rózsa György is,

¹ Az 1549. évi hadjárat bőséges irodalmából megemlíjtük SZAKÁLY Ferenc, *Egy zsoldosvezér emlékiratai a XVI. század közepén vívott magyarországi háborúkról = Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata [1548–1552]*, közreadja, ford. SCHOLZ László, Bp., 1986 (Bibliotheca Historica), 5–56.

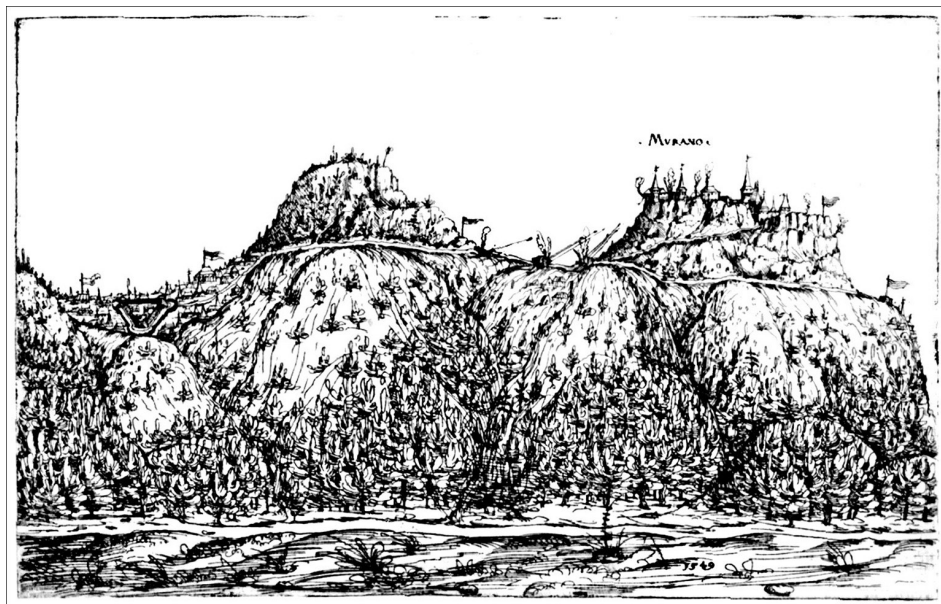
² TINÓDI LANTOS Sebestyén, *Szitnya, Léva, Csábrág és Murány várának megvétele*, 1549.

³ Augustin Hirschvogel (Nürnberg, 1503 – Bécs, 1553) üvegfestő, keramikus, térképrajzoló, grafikus, rézmetsző és rézkarcoló. Kezdetben apja, Veit Hirschvogel (1461–1525) ólomüveg-készítő műhelyében, majd keramikusként dolgozott. 1536–1543 között Laibachban (ma Ljubljana, Szlovénia) térképkészítéssel foglalkozott, Szlavónia- és Ausztria-térképe később Abraham Ortelius híres atlaszában is megjelent. 1543-tól élt Bécsben mint udvari térképkészítő. 1544-ben kiadott egy *Geometria* című oktató könyvet saját rajzaival a trigonometriai módszer ismertetésére. 1547-ben Bonifaz Wohlmutth bécsi császári építőmester közreműködésével elkészítette Bécs város új erődítésének tervét.

⁴ BARTSCH, Adam von, *Le peintre graveur*, Wien, 1808, Band 9, 192–193. 79. Bartsch részletesen leírja Murány fekvését, tulajdonosait. NAGLER, G. K., *Neues allgemeines Künstler-Lexicon*, Leipzig 1835–1852, Band VI., 559, 59. Schloss Muran in Ungarn.

legutóbb pedig Papp Júlia említi Sigmund von Herberstein műveivel foglalkozó írásában.⁵ Ennek a hagyományos értelemben vett Murány-látképnek azonban eddig nem történt meg sem a helytörténeti szempontokból történő feldolgozása, sem történelmi kapcsolatainak vizsgálata. Hirschvogel metszete nem szerepel a szlovákiai települések ikonográfiáját feldolgozó Katarina Zavadova leltárában.⁶ Magunk is csak Rózsa György szóbeli közléséből ismertük, képét mindeddig nem láttuk, ezért az nem szerepel az általunk eddig összegyűjtött Murány-ábrázolások között sem.⁷

Hirschvogel Murány-rézkarcából egy példány ismert, amit a bécsi Albertina gyűjteményében őriznek.⁸ A metszeten a MURANO felirat szerepel, így rejtély előttünk, Bartschnak hogyan sikerült ennek alapján azonosítania, hogy a képen a Gömör megyei, katonailag akkor már teljesen jelentéktelen Murány vára látható (Nagler későbbi jegyzékében a kép Schloss Muran névvel szerepel). Első ránézésre nem könnyű felismerni, hogy a jobb oldali hegytetőn egy vár van, bár ebben segít a vár fokán lobogó zászló. Ezzel együtt a kép címe még mindig lehetne akár „Tájkép Murány várával”, vagy hasonló. Ám alaposabb vizsgálat után egyértelművé válik, hogy ez nem egy egyszerű tájkép, hanem egy „eseménykép”. Ennek felismeréséhez azonban tudni kell, hogy abban a korban az ostromképeken szokás volt a kilőtt ágyúgolyók röppályáját berajzolni. Ilyen röppálya pedig a vár alatti hegnyeregben három helyen is látható. Tehát az 1549. évi hadjáratról mégiscsak készült „képes tájékoztatás” rézkarc formájában, vagyis nagyobb példányszámban, ráadásul a kor egyik elismert művészenek a keze munkájaként.

1. ábra. Hirschvogel: Murány ostroma 1549

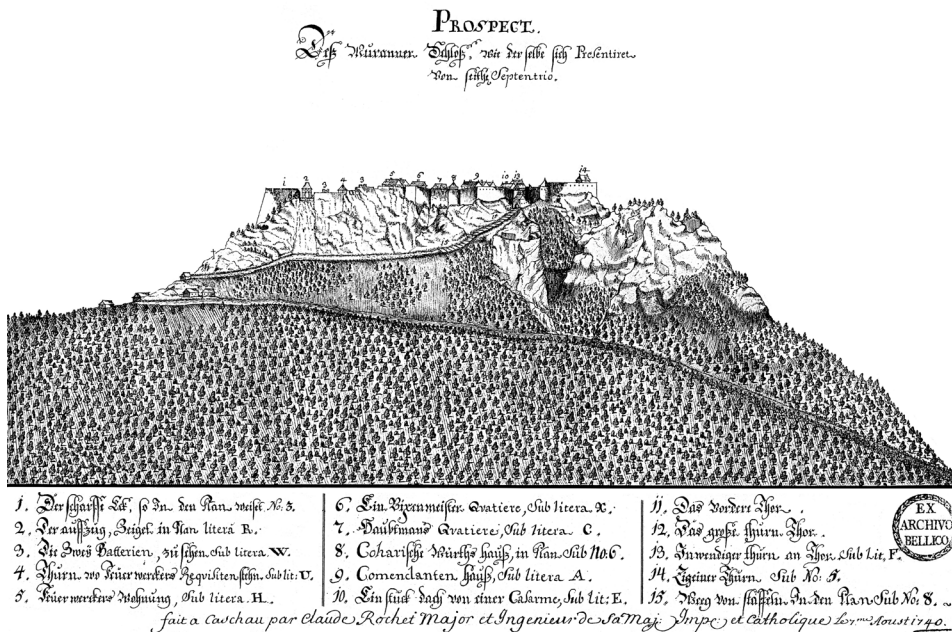
⁵ PAPP Júlia, *Sigmund von Herberstein kiadványainak magyar vonatkozású illusztrációi = Magyar Könyvszemle*, 137(2021), 1–38.

⁶ ZAVADOVA, Katharina: *Verny a pravý obraz slovenských miest*, Bratislava, Tatran, 1974.

⁷ SZALAI Béla, *Magyar várak, városok, falvak metszeteiken, 1515–1800*, I–V, Budapest, (Múzeum Antikvárium), 2006–2018.

⁸ Albertina, Wien, Inv. DG1930/2163 Die Burg Murany in Oberungarn 17,3 x 28,0 cm. Köszönet Papp Juliának a Murány-metszet őrzési helyének közléséért.

Eltelkintve Hirschvogel rajzának művészi értékelésétől, két dolgot jegyzünk meg. Az egyik, hogy Murány rajzát a helyszínen kellett készítenie, vagyis Hirschvogel járt Muránynál. Ennek bizonyítékát Claude Rochet hadmérnök 1740-ben készült rajzában látjuk.⁹ Rochet nemcsak Murány várának alaprajzát mérte fel a helyszínen, hanem egy látványrajzot is készített a várról (ez Hirschvogel rajzának jobb oldala), mégpedig a Hirschvogelével szinte teljesen azonos nézőpontból (persze, rajztechnikailag jóval szerényebb színvonalon). A két kép a meghatározó képi elemekben teljes azonosságot mutat. Mivel nagyon valószínűtlen, hogy Roschet ismerte és másolta volna Hirschvogel metszetét, ezért a magyarázat a hasonlóságra csak az lehet, hogy mindketten a helyszínen ugyanazt rajzolták le saját stílusuk és képességük szerint.

2. ábra. Claude Rochet rajza, 1740

A másik megjegyzésünk az „ostromkép” elnevezésre vonatkozik. Ez bármennyire is pontos megnevezése Hirschvogel munkájának, az mégsem egyike azoknak a 16–17. században tömegesen megjelent ostromképeknek, amelyek az eseményekről szóló nyomtatott tájékoztatások képi kiegészítése céljából készültek. Ez utóbbiakon a hangsúly nem (vagy nemcsak) az esemény helyszínének, hanem magának az eseménynek a bemutatásán (sokszor az egymást követő események egyidejű feltüntetésével) volt, beleértve az esemény szereplőinek ábrázolását is. Ezekre a teljesen más megközelítésű készült ostromképekre is bemutatunk az 1549. évi hadjárat egy másik eseményéről készült, eddig még nem ismertetett metszetet példaként.

⁹ Claude Rochet hadmérnök rajza, 1740. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Térkép-tár G I h 3445; ÖStA Wien, KA K U. K. Generalarchiv Kartensammlung Inl. C: V. Murány No. I. 485/12 A-D.

Gróf Apponyi Sándor hungarica hagyatékával a metszetgyűjteménye is az Országos Széchényi Könyvtárba került. A nagyon értékes gyűjtemény egy töredékének a feldolgozására azonban Apponyinak már nem maradt ideje, pár metszet a gyűjteményleírásban hiányosan, gyakran szerző felderítése nélkül szerepel. Ezek között van egy rézkarc, amely címe szerint Léva 1549. április 22-én történt elfoglalását mutatja be.¹⁰

A metszet bal oldalán a palánkkal körbevett Léva mezőváros látható, északi végénél van a várkastély, amely a Garam egyik mellékága által táplált tó partján fekszik. A várkastélyt a városban és a városon kívül lévő ágyúszáncokból ostromolják. A kép többi részét sátoztáborok és szállítóeszközök rajza tölti ki. Érdekes módon a képen egyetlen katona sem látható! Az ágyúszáncokat feliratok is jelzik, a sátoztáboroknál pedig az egyes parancsnokok neve, illetve katonaságuk megnevezése szerepel a következők szerint:

- DER SPANIER LEGER a spanyol tábor
- MAGISTER DE KAMPO valójában Bernardo de Aldana tábornester (korabeli magyar elnevezése „Nagykampó”)-
- PETHIEW HIANISCH HVSSARN Pethő János főpohárnok huszárokkal
- HORBATH BARTHOLOME HVSSARN Horváth(inovich) Bertalan Balassagyarmat kapitánya huszárokkal
- MAXIMILIAN LEISSER OBRISTER ZEIGMISTER Maximilian Leysser ezredes tábornester
- ARTALLEREI tüzérség
- GENERAL OBERSTER G N V SALM Niklas Graf von Salm főhadparancsnok
- GRAF JVLIVS VON HARDEKH gróf Julius I. zu Hardegg ezredes
- RATH VND SECRETARI KNEISSL Heinrich Wolfgang Kneissl udvari tanácsos és titkár
- HERR REINPRECHT V. EBERSTORF Reinprecht Graf zu Tierstein von Ebersdorf főhadparancsnok-helyettes
- HER ERASSM TEVEL Erasmus Teuffel von Gundensdorf győri főkapitány
- PROFANT PLACZ ellátmány hely

A metszeten feltüntetett katonai parancsnokok valamennyien ott voltak Lévánál az ostromló seregben, a metszet készítője tehát pontos értesülésekkel rendelkezett.

A metszet összességében megfelel azoknak az elvárásoknak, amelyeket az eseményekről értesülők képes kiegészítésként elvártak, beleillik a később hasonló célból készült metszetek sorába, azokból sem a tájékoztatás mennyiségi, sem a rajz művészi színvonala tekintetében nem lóg ki. Talán csak növényzetrajza szokatlan és – háborús esemény ábrázolásáról van szó – a harcoló katonaság ábrázolásának hiánya.

A metszeten egy mindeddig feloldatlan készítői jelzés is van, 1549 évszámmal. Számunkra vitathatatlan, hogy a jelzés Augustin Hirschvogel jelzése, tehát a Léva-ostromkép is az ő, eddig ismeretlen műve. Ez a tény számos további kérdés felvetését teszi megalapozottá.

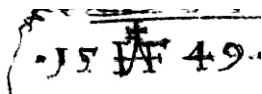
Kezdjük talán azzal a megállapítással, hogy a két rajz egyaránt ostromot ábrázol, miért tér el mégis teljesen a két rajzon az ostrom bemutatásának képi megfogalmazása? Nem tudjuk a választ, még feltevélezt is nehezen találunk. Nétán Hirschvogel Murányt önmagának, kedvtelésből rajzolta, vagy meg akart valakit ajándékozni vele? Amikor arra járt, éppen akkor volt az ostrom, és az csak azért került a képre? Ez nagyon valószínűtlennek tűnik, különösen, ha arra gondolunk, hogy Léva ostroma pár hónappal korábban volt. Hirschvogel pedig Léváról teljesen más felfogásban készített rajtot.

¹⁰ App. M. 358. A metszet címe a képen fent középen címtáblán: PELEGERUNG DES VESTEN SCHLOS LEIWAY, IM 1549 IAR DE 22 APRIL.S UND IST SOLCHS DURCH HERREN NICLASSEN GRAFEN ZU SALMEN GENERAL OBERSTE EROBERT UD EINGENUMEN WORDEN. ETC. Méret: 47,7 x 27,3 cm.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy amíg biztosak vagyunk abban, hogy Hirschvogel Murány rajzát a helyszínen készítette, Léva esetében ezt nem merjük állítani. A metszeten semmi olyan egyedi jellegzetesség nem fedezhető fel, amelyet egy szóbeli elmondás (és a parancsnokok neveit tartalmazó lista) alapján Hirschvogel ne tudott volna akár Bécsben megrajzolni.

Hirschvogel magyar kapcsolatai – elsősorban a Perényi Péter bibliai munkájához készített rajzai miatt¹¹ – ismertek. Arra nézve azonban nem ismerünk adatot, hogy 1549-ben járt-e, és ha igen, miért járt Magyarországon, és miért készítette Murány metszetét. Nehezen tudjuk elképzelni, hogy az év elején csatlakozott volna Niclas Salm vagy valamelyik másik parancsnok seregéhez, és végig velük volt a hadjárat végéig. Megjegyezzük, egyéb elfoglaltságai miatt sem valószínű, hogy vállalkozott volna több hónapos tábori életre.

Hirschvogel 1552-ben térképkészítési felmérések céljából járt Magyarországon. Elképzelhető, hogy hasonló okok miatt már 1549-ben is felkereste a Felvidéket, és akkor készítette Murány és Léva rajzát.

4. ábra. *Augustin Hirschvogel, 1549, Léva*

Hirschvogel munkáinál korábban magyar helységről rézkarc-rézmetszet technikával csak egy metszet készült, Enea Vico 1542. évi képzelet szülte Buda-ábrázolása.

Írásunkat azzal a gondolattal zárjuk, Hirschvogel 1549-ben készült tájképrajzai közül azokat, amelyek helymeghatározása ismeretlen, érdemes lenne megvizsgálni, hátha azonosítható valamelyik felvidéki város vagy vár látképeként.

SZALAI BÉLA

¹¹ PERÉNYI Péter, *Concordantz und vergleichung des Alten vnd Newen Testaments* (Wien, Adler, 1550) munkájához Hirschvogel 112 metszetet készített.